

LITERATURE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-90-7-15>

**ПРОЗА ЮРІЯ СТАНИНЦЯ ТА ІВАНА ЯЦКАНИНА:
КОМПАРАТИВНО-ЕКЗИСТЕНЦІЙНЕ ПРОЧИТАННЯ**

Барчан В. В.

*доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури
Ужгородський національний університет
м. Ужгород, Україна*

Юрій Станинець (1906-1994) – один із плеяди визначних письменників Закарпаття 20–30-х рр. ХХ ст., з іменем якого українське художнє слово краю утверджувалося «як мистецтво сучасне, професійне, європейське, виходило на світові обшири» [5, с. 14]. Вважаємо, що сучасність і європеїзм як важливі характеристики творчості митця вдається побачити крізь призму екзистенційного підходу до прочитання творів Ю. Станинця й сучасного українського прозаїка Словаччини І. Яцканина.

Після виходу збірки оповідань Ю. Станинця «Подарунок» (1941) критик І. Вокович твердив, що автор може стати «руським Реймонтом, Голечком...» [1]. Талант митця оцінили О. Мишанич, Л. Голомб, Ф. Потушняк, І. Ребрик, Н. Ребрик та ін. Аналіз творчості І. Яцканина представлений у студіях М. Романа, В. Гаряньски, О. Вертій, Я. Джоганика Т. Кобаль, О. Талабірчук та ін. Однак праць типологічного характеру щодо творчості цих митців немає.

Мета дослідження – провести компаративний аналіз прози Ю. Станинця та І. Яцканина як репрезентанта сучасного європейського тексту української белетристики, що дасть можливість констатувати властиві українській літературі Закарпаття 20-30-х рр. ХХ ст. тенденції, виразити прикмети авторського світобачення та індивідуального стилю обох митців.

Як свідчить «Автобіографія» Юрія Станинця, у його мистецькому становленні важливу роль відіграла європейська літературна школа, у якій вагоме місце зайняло і слов'янське письменство [3, с. 595].

У письменницькому досвіді Ю. Станинця, естетична свідомість якого формувалася в європейському мистецькому й філософському континуумі, привертає увагу орієнтація на осмислення загальнолюдських

проблем. Цей вектор художнього мислення виділяє митця в літературному контексті як минулого, так і сучасного. Підтвердження цього може бути порівняльний огляд його творчості з доробком Івана Яцканина, якого можна вважати продовжувачем традицій українського письменства, що утверджували на Закарпатті за роки Чехословаччини Ю. Станинець та його сучасники – Ф. Потушняк, Зореслав, О. Маркуш й ін., а в середині ХХ століття – І. Чендей, репрезентуючи літературу філософського звучання.

Ю. Станинець та І. Яцканин – носії однієї етноментальності, однієї світовідчуттєвої парадигми, письменники, які увійшли в літературу як автори короткого прозового жанру. Зацікавлені різними темами соціально-побутового характеру, обидва виявили себе добрими знавцями людської психології, митцями, заглибленими у філософію буття. Екзистенційні проблеми самотності, межової ситуації, смерті порушені, зокрема, у новелах «Загублені діти», «Бабина осінь» Ю. Станинця та в оповіданнях І. Яцканина – «Скрипка», «Кони вмирають вночі», «Душа в маленькому каштані», «Остання зустріч», «Асфальтовий хлопець», «Графік смерті» та ін.

Прикметно, що тема самотності найбільш глибоко розроблена в психологічних новелах Ю. Станинця. Натомість в І. Яцканина вона, як вважають дослідники, домінує у перших двох збірках [2, с. 66], але є органічною для всієї творчості [4, с. 76].

Характерно, що в обох митців поглиблена увага сфокусована переважно на долі людей старшого віку, які, закономірно, позбавлені активної суспільної комунікації, зазнали родинних втрат, відчувають тягар екзистенційної самотності. Зауважимо, що Станинцеві ближчими є типажі селян, яких усамітнює і просторова віддаленість, і комунікативна обмеженість. У його творах сюжетотворчою є «мова душі» героїв. І. Яцканин же увиразнює зовнішній сюжет. Його героями теж часто виступають селяни – батьки, матері, вдівці. Причиною їхньої самотності є розлука з дітьми, втрата соціальної активності, пов'язаної з роботою. Разом із тим Яцканинові притаманний інтерес і до психології душі іншого типу героїв – містян, навколо яких вирує багатогранне життя. Однак персонажі збірки «...як збиті пси» [8] страждають від внутрішньої, екзистенційної самотності «внаслідок невирішеного внутрішнього конфлікту, що характеризується й відчуттям спустошеності» [4, с. 85–86]. Це мотивує в героїв роздуми про смерть, провокує пошук якихось змін, що інтерпретуються у творах через мотив утечі. «Втеча без вороття» – так називається одна зі збірок митця [9].

Подібне світовідчуття, коли людина – невід’ємна частка безмежного всесвіту, виражається і в новелах Ю. Станинця. Тема самотності зrealізована у двох моделях: самотність через втрату зв’язку з рідними («Загублені діти») і внутрішньоособистісна самотність, спричинена віковими змінами («Бабина осінь»).

У першій моделі мотиву самотності нерідко супровідним є мотив сенсу життя або марності життя. І в Станинця («Загублені діти»), і в Яцканина («Коні вмирають вночі», «Душа в маленькому каштані» та ін.) герої старшого віку не мислять себе без праці, без користі іншим, інколи навіть допускають думки про марність своїх життєвих старань. *«Лиш для кого я це пряду?...Нащо було ціле життя так тяжко робити, так побиватися за всім, так мучитися? .. А тут, еге, є все, а їх нема»* [3, с. 440], – розмірковує Катійчуканя. *«Робиш, робиш, ані за тобою, ані перед, нічого не видно»* [7, с. 44], – бентежиться Зубаль.

Другий варіант мотиву самотності змодельовано в новелі Ю. Станинця «Бабина осінь». Стан екзистенційної відчуженості зумовлений тут не соціальними, а природними чинниками. Це підкреслено і метафоричним виразом «бабине літо», і психологізованими деталями пейзажу: бабиного літа зі срібною вуаллю «по золотистій млаці, по стреняках опустілих полів» [3, с. 481]; дороги, вкритої опалим листям бурштинового кольору; голосом листя, яке опирається поривам вітру, але трепетно спадає й безсило стелиться до ніг.

Типологічна спорідненість творів Станинця і Яцканина помітна і в інтерпретації ними мотиву смерті. На наш погляд, твори обох митців можна вважати художніми студіями психології смерті. Художнє осмислення Станинцем цієї теми базується на Гайдеггеровій філософії про неусвідомлення людиною в повсякденному (недійсному) існуванні своєї приреченості [6, с. 291] і бажанні жити. Однак людина не лише не цінує життя, а, навпаки, своїми діями у всіх їх виявах вкорочує його. Тому бачимо, як автор відтворює різні психічні стани героїні «Загублених дітей», що супроводжуються широким спектром емоцій – відстороненості, радості, захоплення, вдовolenня, співчуття, жалю, гніву, люті, наростання психологічної душевної напруги аж до екстатичності, до межового відтинку.

У варіантах художнього втілення психології смерті у творах І. Яцканина постає багатоманіття авторських сценаріїв: «смерть як закономірний процес життя людини, т.зв. природна смерть, вбивство, самогубство і батьковбивство» [4, с. 102].

Порівняно з Яцканиновими художніми виявами шляхів і станів кінцевого часу земної присутності людини, Ю.Станинець у новелі

«Бабина осінь» зосереджується на концепті вітальності. Водночас у художній картині смерті можемо відчутти суголосність Ю. Станинця з думками Гайдеггера про те, що «людина виривається за межі недійсного (реального, земного – В.Б.) існування, відчувши „екзистенціальний страх”. Цей страх – не жах очікування чогось конкретного; в основі своїй – це страх смерті, який розкриває перед людиною нову перспективу – смерть» [6, с. 291]. Транспонуючи цю думку і на твори Яцканина, можемо побачити, що в обох авторів у художніх моделях психології смерті оприявнюються переживання героями екзистенціальної самотності, відчуженості, вибору, які є вже фактично переживанням смерті, ще не фізичної, але власної екзистенції.

Отже, проведений аналіз засвідчує, що психологічні риси у прозі двох митців різних культурних і суспільно-політичних епох Ю. Станинця й І. Яцканина, з одного боку, ілюструють закономірний і сталий інтерес української літератури до загальнолюдських проблем, незмінність традицій її філософічності, що проступає в екзистенціальній проблематиці, психологізмі, з другого, – увиразнюють світоглядні засади, ідіостиль обох митців, а також підкреслюють естетичну цінність і актуальність Станинцевої прози.

Література:

1. Вокович І. Станчук Ю. Подарунок // Народна школа, 1942. № 5. С. 164–165.
2. Джоганик Я. Три уособлення авторської поетики в сучасній українській літературі Словаччини. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Випуск 8. Ужгород, 2003. С. 84–88.
3. Станинець Ю. Червона йонатаночка: Вибрані твори / Передмова Наталії Ребрик. Ужгород: Гражда, 2011. С. 534–616.
4. Талабірчук О. Ногот vasui: Поетика художнього світу Івана Яцканина. Монографія. Ужгород: ТИМРАНИ, 2019. 160 с.
5. Федака Д. Духовні ораниці Юрія Станинця // Наш рідний край. 1999. Річн. 1 (ХУІІІ). № 7. С. 14.
6. Філософія: мислителі, ідеї, концепції: Підручник / В.Г.Кремень, В.В.Льїн. К.: Книга, 2005. С. 284–309.
7. Яцканин І. Душа в маленькому каштані / Місце проживання. Пряшів: Словацьке видавництво в Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1987. 147 с.
8. Яцканин І. ... як збиті пси. Пряшів: ЕХСО, 1998. 139 с.
9. Яцканин І. Втеча без вороття. Пряшів: Спілка українських письменників Словаччини. 2010. 214 с.